

Islam u sekularnoj državi: primjer Bosne i Hercegovine Dr. Fikret Karčić

Izlaganje sa konferencije «Religija i sekularna država» u suorganizaciji Međureligijskog instituta, Evropskog abrahamskog foruma i Fondacije Konrad Adenauer, Sarajevo 21-24. oktobar 2007. godine

Sekularna država jeste jedan od modela uređenja odnosa religijskog i političkog autoriteta. Ovaj model se javlja u modernoj svjetskoj historiji nakon građanskih revolucija. Manifestuje se u različitim varijantama (SAD, Francuska, Belgija, Turska itd.) i reflektuje u različitim teorijskim elaboracijama. Pojava ovog modela postavila je velike religijske tradicije pred izazov kako da se prema njemu odrede, kako u teorijskom tako i u pragmatičnom smislu. Muslimanski autori su nakon dugog odbijanja ovog modela počeli da mu obraćaju veću pažnju i u njemu otkrivaju do tada neuočene potencijale i mogućnosti.¹ Istovremeno to je otvorilo pitanje iskazivanja Islama u sekularnim državama.

Bosna i Hercegovina posjeduje gotovo pet decenija dugo iskustvo života u socijalističkoj verziji sekularne države i više od decenije traganja za modelom liberalne demokratske sekularne države. To iskustvo ostavilo je bitan trag na razumijevanje i tumačenje Islama u ovoj zemlji, njegovu institucionalizaciju i ulogu u društvu. To iskustvo po našem mišljenju, čini jedan od elemenata "islamske tradicije Bošnjaka" i to ne "zadanih" već "konstruisanih" i samim tim podložnih kritičkoj ocjeni.²

Ovaj rad ima za cilj da skrene pažnju na konceptualno određenje sekularne države u liberalnoj demokratskoj tradiciji, utvrdi varijantu sekularne države prihvaćene u današnjoj Bosni i Hercegovini i naznači posljedice tog modela na iskazivanje i institucionalizaciju Islama u našoj zemlji.

1. Razumijevanje sekularne države u liberalnoj demokratskoj tradiciji

Historijski posmatrano sekularne ili svjetovne države pojavile su se u moderno doba u dvije različite geografske i kulturne cjeline – katoličkoj Francuskoj i u zemljama protestanske kulture kao što su SAD. U ovim zemljama razvijene su različite varijante sekularne države, između ostalog, i zbog toga što je religija u njima igrala različitu ulogu u pojavi modernosti. U Francuskoj, od revolucije 1789, modernost je stvarana nasuprot religiji a u protestanskim zemljama religija je bila sastavni dio modernosti.³ Francuski termin za odnos religije i države u toj zemlji je *laicite* što znači da je država laička (svjetovna) a ne konfesionalna ali da se poštuje sloboda religije ili uvjerenja. U Francuskoj ovaj koncept je dobio pravni izraz u Zakonu od 9. decembra 1905. koji se tiče odvajanja Crkve od Države, drugim zakonima koji su slijedili i sudskoj praksi. Glavni principi ovog Zakona su: (1) Republika garantuje slobodu savjesti i slobodu praktikovanja religije; (2) Republika ne priznaje niti podržava nijednu religiju osim troškova za kapelansku službu (u bolnicama, zatvorima, vojsci i lisejima); (3) Crkve, odnosno religijske zajednice, mogu se organizovati kao ustanove privatnog prava. Prema ovim principima u laičkoj državi nema ni zvanične religije ni zvaničnog ateizma.

¹ Vidi na primjer, Louay Safi, "Islam and the Secular State", http://theamericanmuslim.org/tam.php/features/print/islam_and_the_secular_state/, pristupljeno 18/08/2007.

U literaturi na južnoslovenskim jezicima prvi prilog ovoj diskusiji je autorov članak „Značenje i iskazivanje Islama u svjetovnoj državi“, *Takvim*, Sarajevo 1989, 71-80.

² Fikret Karčić, „Šta je to 'islamska tradicija Bošnjaka'“, *Preporod*, 7/12/2006.

³ Jean Baube'rot, "The Place of Religion in Public Life: The Lay Approach", u *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*, ur. Tore Lindholm et. al., (Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004), 441.

Religijski lideri se izjašnjavaju o javnim stvarima, ali je francuska javnost prema tome više kritički opredijeljena nego u drugim evropskim državama.

U engleskom jeziku koristi se termin *secular state* (svjetovna država), gdje je termin *secular* izveden iz latinskog *saeculum* što znači "ovdje i sada". U SAD ovaj koncept je dobio svoj pravni izvor u Prvom amandmanu na Ustav SAD koji je dodat temeljnom pravnom aktu ove zemlje 1791. godine. Taj amandman glasi: "Kongres neće donijeti nikakav zakon koji bi neku religiju proglasio za zvaničnu ili zabranio njeno slobodno vršenje". Prema stavovima američkih stručnjaka za ova pitanja, iz ovog amandmana mogu se izvesti slijedeći principi: (1) odvajanje Crkve od Države, što znači da se radi o različitim ustanovama koje se jedna drugoj ne miješaju u unutrašnju upravu; (2) jednako postupanje, odnosno nediskriminiranje prema građanima bez obzira na njihovu religiju ili uvjerenje; (3) neprisiljavanje i sloboda religijskog izbora, odnosno da država ne može nikoga prisiljavati da praktikuje ili ne praktikuje neku religiju ili uvjerenje.⁴

Prema ovim principima, sadržanim kako u francuskoj tako i u američkoj varijanti sekularne države, sekularnim državama se ne mogu smatrati države koje favorizuju ateizam, kao vrstu uvjerenja, ili vrše progone ili diskriminaciju na osnovu religije ili uvjerenja.

Brojni autori su pokušali da izrade jedan opšti koncept sekularne države koji bi se naslanjao na liberalnu demokratsku tradiciju i nadilazio geografsku ili kulturnu određenost. Jedan od takvih autora je Donald Eugene Smith koji je to učinio u svojoj studiji o Indiji kao sekularnoj državi.⁵ Ovdje ćemo, zbog njegovog značaja, dati ekstenzivan prikaz te elaboracije koncepta sekularne države.

Smith definiše sekularnu državu kao "državu koja garantuje pojedinačnu i kolektivnu slobodu religije, odnosi se prema pojedincima kao prema građanima bez obzira na njihovu religiju, nije ustavno povezana ni s kakvom religijom niti nastoji da promoviše ili se miješa u religiju."⁶

Prema ovom autoru koncept sekularne države u liberalnoj demokratskoj tradiciji sadrži tri različite vrste odnosa između pojedinca, države i religije. Te vrste odnosa su:

- 1) religija i pojedinac, gdje važi princip slobode religije;
- 2) država i pojedinac, gdje važi princip građanstva;
- 3) država i religija, gdje važi princip odvajanja.

U pogledu prvog odnosa – religija i pojedinac – idealno je kada je iz njega isključen treći faktor, odnosno država. U ovom odnosu važi princip slobode religije što znači da je pojedinac slobodan da odabere da li da vjeruje ili ne i u koje vjersko učenje. Ako odabere da slijedi određenu religiju, slobodan je da slijedi njeno učenje, praktikuje ga, propagira, zauzima mjesto u religijskoj organizaciji i da na kraju, ako odluči, napusti dotadašnju religiju. Država je u načelu isključena iz ovog odnosa. Država, međutim, ima pravo da reguliše iskazivanje religije i da ga dovede u vezu s očuvanjem javnog zdravlja, sigurnosti i morala.

Pojedinci imaju pravo da se udružuju u skupine i tada nastaju i određena kolektivna prava. Ta prava uključuju pravo udruživanja radi ostvarenja religijskih ciljeva; upravljanja svojim

⁴ Vidi, Thomas C. Berg, *The State and Religion* (St. Paul, Minn: West Group, 1998), 4-21.

⁵ Donald Eugen Smith, *India as a Secular State* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1963), 4-8.

⁶ Isto, 4.

poslovima, posjedovanja imovine, ustanovljavanja obrazovnih i dobrotvornih ustanova i slično.

U drugom odnosu – države i pojedinaca – suštinsko je isključenje trećeg faktora – religije. U sekularnom modelu religija postaje potpuno irelevantna za definisanje građanskog statusa.⁷ Građanski status je skup prava i obaveza koje proizilaze iz odnosa pojedinaca i države. Taj status je egalitarni i sveobuhvatni. Njime se pojedinac uključuje u puno političko članstvo u državi i integriše u politički sistem. Jednakost građana je moguća, jer proizilazi iz okolnosti da su građani faktor suvereniteta, njihova volja oblikuje pravo i da se lojalnost duguje pravu. U takvoj situaciji, religijska uvjerenja pojedinca ne smiju da utiču na njegova prava i obaveze. Zakoni u sekularnoj državi treba da budu neutralni. „Neutralnost zakona“ se obično shvata kao njihova uskladenost sa vrijednostima koje su dominantne u datom društvu. Pri tome se mogu javiti različite teškoće. Na primjer, šta ako sekularna država donese zakone koji nisu u skladu sa dominantnim vrijednostima u društvu? Ili, ako se donese zakon koji je u suprotnosti sa vrijednostima manjinskih grupa, da li se omogućavaju izuzeci od opštih pravila? Na ova pitanja teorija i praksa ne daju zadovoljavajući odgovor. Međutim, očigledno je da sekularna država, koja se javila kao nastojanje da se izbjegne religijska netolerancija, definisana kao pretvaranje religijske dogme u zakon države, može da upadne u zamku sekularne netolerancije, kada se državni zakon pretvara u religijsku dogmu.⁸

U trećem odnosu – između države i religije – temeljna postavka je da su to dvije različite funkcije ljudskih djelatnosti sa vlastitim ciljevima i metodama. Demokratska država izvodi svoju legitimnost iz svjetovnog izvora ("saglasnost vladanih") a ne iz vjerskih izvora. Odvajanje države i religije jeste funkcionalna diferencijacija. Sve religije su odvojene od države ali su, u neku ruku, i subordinirane državi. Na primjer, na religijske grupe se primjenjuju opšti državni propisi. Religijske grupe su autonomni entiteti: same se organizuju, same formulišu svoja vjerovanja, disciplinu, osnivaju svoje ustanove, finansiraju svoje aktivnosti itd. Država nije obavezna da finansira religijske zajednice.

Vrlo često se cijeli koncept sekularne države svodi na "odvajanje religije od države", uz zanemarivanje druge dvije dimenzije važne za liberalnu demokratsku tradiciju – slobode religije i građanskog statusa nevezanog za religiju i uvjerenje.

2. Sekularna država u Bosni i Hercegovini u današnje doba

Za razmatranje sekularne države u Bosni i Hercegovini danas, mjerodavni su slijedeći pravni izvori:

- (1) Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli;
- (2) Ustav Bosne i Hercegovine, odnosno Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma;
- (3) Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica od 28. januara 2004. godine. (Službeni glasnik BiH, br. 5/2004)

Ako se pođe od ranije datog pojmovnog određenja sekularne države onda se može ustanoviti slijedeće.

(1) Princip slobode religije

---

⁷ Vidi, Fikret Karčić, "Koncept građanstva u savremenoj islamskoj pravnoj misli", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, XLVI (2003), 313-329.

⁸ Javier Martinez-Torron i Rafael Navarro-Valls, „The Protection of Religious Freedom in the System of the Council of Europe“, u *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*, 237.

Ovaj princip se vidi i u samom nazivu Zakona koji se punim imenom naziva *Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica*. Radi poređenja, raniji zakon koji je regulisao ovu materiju u doba socijalističke vlasti nazivao se *Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica SR BiH* (Službeni list SR BiH, br. 36/76).

U dijelu II Zakona (član 4,5,6,7) govori se o slobodi vjere ili uvjerenja. Garantuje se pravo na slobodu vjere ili uvjerenja (čl.4, t.1). Ovaj posljednji termin ("uvjerenje") jeste novina u odnosu na ranije zakonodavstvo i odnosi se na nereligijske oblike vjerovanja. Sloboda vjere i uvjerenja obuhvata i slobodu *javnog* ispovijedanja vjere, prihvatanja ili promjene vjere, slobodu da se sam ili u zajednici s drugima, privatno ili javno iskazuje vjera ili uvjerenje putem obreda, izvršavanja ili pridržavanja vjerskih propisa, držanjem do običaja i drugih vjerskih aktivnosti. To uključuje i pravo na vjersku pouku kako u vjerskim ustanovama tako i u javnim i privatnim ustanovama predškolskog nivoa, osnovnim školama i višim nivoima obrazovanja.

Granice iskazivanja vjere ili uvjerenja su date veoma široko i u skladu sa relevantnim međunarodnim aktima i praksom. U odnosu na ranije socijalističko zakonodavstvo uočava se učestalo korištenje odrednice "javno" kao područje iskazivanja religije. Na taj način se napušta ranije shvatanje religije kao "privatne stvari" i ograničavanje iskazivanja religije na privatnu sferu pojedinca i prostore vjerskih objekata.

Zakon takođe određuje i legitimna ograničenja slobode vjere u šta ubraja: protivnost pravnom poretku, javnoj sigurnosti, moralu, štetu životu i zdravlju, te pravima i slobodama drugih (član 3 i 4).

Može se zaključiti da prvi princip sekularne države – sloboda religije – jeste pravno i u dovoljnoj mjeri garantovan u relevantnom pravnom aktu Bosne i Hercegovine. Pored ovog zakona, Ustav BiH garantuje slobodu *misli, savjesti i vjere* a Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli (Aneks IV član II t. 3.) neposredno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prioritet nad svakim drugim zakonom.

(2) Princip građanstva nevezan za religiju i uvjerenje

Ustav Bosne i Hercegovine garantuje da državljanstvo Bosne i Hercegovine ili entiteta neće biti lišeno niti jedno lice po bilo kojem osnovu kao što su "spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, vlasništvo, rođenje ili bilo koji drugi status". (Aneks IV, član I)

Građanski status u Bosni i Hercegovini nije, prema tome, vezan za religiju. Obim prava i obaveza pojedinca ne zavisi od njegove religije ili uvjerenja. Zabranjena je svaka diskriminacija uključujući i onu na osnovu religije. (Aneks IV, član II, t. 4.)

(3) Princip odvajanja religijskih zajednica i države

Ovaj princip potvrđuje se u članu 14. Zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. Ovim članom se proglašava da su "crkve i vjerske zajednice odvojene od države" a to znači:

- (a) Država ne može priznati status državne vjere ni u jednoj vjeri niti status državne crkve ili vjerske zajednice ni u jednoj crkvi ili vjerskoj zajednici;

- (b) Država nema pravo miješati se u unutrašnju organizaciju i poslove crkava i vjerskih zajednica;
- (c) Nijedna crkva ili vjerska zajednica ne može dobiti posebne privilegije od države niti njeni službenici mogu formalno učestvovati u radu političkih ustanova;
- (d) Država može na osnovu jednakosti prema svima, davati materijalnu podršku crkvama i njenim zajednicama za očuvanje kulturne i historijske baštine, zdravstvene djelatnosti, obrazovne, karitativne i socijalne usluge koje pružaju crkve i vjerske zajednice, jedino pod uslovom da se te usluge obavljaju bez ikakve diskriminacije a posebno ne diskriminacije na osnovu vjere ili uvjerenja;
- (e) Crkve i vjerske zajednice mogu u oblasti porodičnog, roditeljskog prava i prava djeteta obavljati funkciju humanitarne, socijalne i zdravstvene pomoći, vaspitanja i obrazovanja;
- (f) Javnoj vlasti zabranjeno je bilo kakvo uplitanje prilikom izbora, imenovanja ili smjenjivanja vjerskih velikodostojnika, uspostavljanja struktura crkava i vjerskih zajednica.

Bosna i Hercegovina je, na ovaj način, prihvatila i treći princip sekularne države – odvajanje. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli ne obavezuju države potpisnice da izvrše odvajanje religije od države. Zahtijevaju se sloboda religije i jednakost građana. Međutim, u Bosni i Hercegovini je prihvaćeno i odvajanje vjerovatno iz tri razloga: (1) što je takav sistem postojao od 1946. godine; (2) što je tendencija u evropskoj pravnoj praksi da se ističe obaveza države da bude nepristrasna i neutralna i (3) što je sekularna država posebno poželjna za multi-vjerska društva.

Prema tome, možemo zaključiti da su sva tri elementa pojma sekularne države – sloboda religije, građanski status nezvan za religiju i odvajanje države i religije prihvaćena u Bosni i Hercegovini. Najvažnije razlike u odnosu na stanje u vrijeme socijalističke vlasti jeste u obimu iskazivanja religije. To iskazivanje sada obuhvata i privatnu i javnu sferu. Na političkom planu tome treba dodati napuštanje politike marginalizacije religije i vjernika. Povratak religije u javnu sferu doveo je do toga da mnogi pojedinci navikli na ranije stanje stiču utisak o dominaciji religije.

3. Iskazivanje i institucionalizacija Islama u sekularnoj državi

Sekularna država bazirana na principima slobode religije, građanskog statusa nezvanog za religiju i odvajanja državnog i religijskog autoriteta, utiče bitno na obim i modalitete iskazivanja i institucionalizacije religije u njenim okvirima. Ovdje se prvenstveno ima na umu da se velike monoteističke religije, Islam posebno, obraćaju čovjeku u njegovom totalitetu te utiču na njegov cjelokupni život. Sekularna država, s druge strane, zahtijeva funkcionalnu diferencijaciju religijske i političke sfere, posmatra pojedince kao građane za čiji status je irelevantna religijska pripadnost te zahtijeva lojalnost građana pravu koje je rezultat konsenzusa ili većinske odluke građana. Očigledno je da u takvom okviru religije koje adresiraju cjelokupni život pojedinaca moraju odustati od svojih totalnih zahtjeva da bi se omogućilo postizanje "preklapajućeg konsenzusa" u društvu.

U pogledu obima iskazivanja religije u sekularnoj državi, kakva je Bosna i Hercegovina, može se reći da to područje obuhvata oblasti tradicionalno definisane kao Akaid (vjerovanje) i Šerijat (islamski normativni sistem). Što se tiče vjerovanja u tome nema ograničenja u sekularnoj ili bilo kojoj državi zbog toga što je sloboda vjerovanja apsolutna i nikakav izvanjski autoritet ne može kontrolisati ono što se zbiva u unutrašnjem biću čovjeka. Što se

tiče islamskog normativnog sistema za valjan odgovor potrebno je izvršiti jednu analizu sadržinu i adresata njegovih normi. Prethodno treba naglasiti da je nemoguće biti musliman bez prihvatanja Šerijata kao Božanski određenog načina života, idealne norme koju musliman treba da slijedi.

U pogledu sadržine, Šerijat čine vjerske, moralne i pravne norme. Vjerske norme tiču se odnosa čovjeka i Boga (ibadat) i one spadaju u ono što se obično naziva "iskazivanje religije". Prema tome u pogledu propisa ibadata oni su za muslimane relevantni u svakom slučaju a u pogledu njih u sekularnoj državi ne može biti ograničenja, jer bi se time vrijeđala sloboda religije. (Ovdje treba napomenuti da se iskazivanje religije u demokratskoj državi može izvršiti samo zakonom i onda ako je neophodno za očuvanje određenih vrijednosti kao što su pravni poredak, javna sigurnost, moral, život, zdravlje, prava i slobode drugih.)

U pogledu šerijatskih moralnih normi one su takođe relevantne i neograničene u sekularnoj državi. Moral se odnosi na utvrđivanje određenog sistema vrijednosti i kvalifikovanje ljudskih djela s tog stanovišta. Domen morala je ljudska savjest koja osigurava i sankciju u slučaju kršenja moralne norme. Pored toga, sankciju daje i osuda grupe koja dijeli isti vrijednosni sistem.

Konačno, postavlja se pitanje relevantnosti i obima važenja šerijatskih pravnih normi u sekularnoj državi. "Pravno" ovdje znači da je za primjenu takve norme ili za izvršenje sankcija za njeno kršenje potrebna intervencija države. Sekularna država posjeduje svoj pravni sistem koji proizilazi iz volje njenih građana i neće dati sankciju islamskom normativnom sistemu. U načelu, to znači da sve šerijatske norme čiji je adresat država, kao što je to ustavno, upravno, krivično, međunarodno pravo i slično, ne mogu biti primijenjene u sekularnoj državi. Kakva je onda relevantnost tih normi za muslimane? Sve što je naređeno ili zabranjeno tim normama muslimanima ostaje na snazi samo što se sankcije za kršenje takvih normi ne primjenjuju. Drugim riječima vjerski aspekt norme (dijaneten) važi a sudski aspekt (kada'en) se ne primjenjuje. Na ovom mjestu potrebno je ukazati da se u islamskoj klasičnoj literaturi termin *dijanet* („vjerski aspekt“) koristi kao suprotnost terminu *kada* („sudski aspekt“).⁹ Prvi označava duhovni i moralni aspekt života a drugi regulisanje međuljudskih odnosa putem ovosvjetskih ustanova i sankcija. Prema tome, kada se kaže da vjerski aspekt norme važi a sudski aspekt se ne primjenjuje to znači da se takva norma se od pravnog pravila ponašanja transformiše u vjersko-moralno pravilo. Na primjer, izvanbračni polni odnosi (*zina*) su za muslimane i dalje zabranjeni ali se sankcija za to djelo ne primjenjuje. *Zina* za muslimane u sekularnoj državi veliki je grijeh (*kebair*) i moralno neprihvatljivo ponašanje ali nije krivično djelo (*džerime*), jer se sankcija (*hadd*) ne primjenjuje.

Što se tiče normi porodičnog i imovinskog prava vrijednosti zaštićene šerijatskim propisima u ovim granama ostaju relevantni za muslimane u sekularnoj državi. I ovdje je došlo do transformacije pravnih normi u vjersko-moralne norme.

Ukratko moglo bi se reći, da su vrijednosti zaštićene šerijatskim propisima i vjersko-moralni sadržaj tih propisa obavezujući za muslimane u sekularnoj državi ali da se pravne posljedice tih propisa ne mogu primijeniti izuzev ukoliko se za isti akt ne koriste dvije forme – šerijatska i civilna. Na primjer, moguće je uspostavljati vakufa ili sklapanje braka iz korištenje i građanske i šerijatske forme. Takođe se može reći da su načelno u sekularnoj državi

---

⁹ Vidi Ali Bardakoglu, „The Structure, Mission and Social Function of the Presidency of Religious Affairs“ u Ali Bardakoglu, *Religion and Society: New perspectives from Turkey* (Ankara: Presidency of Religious Affairs, 2006), 10-11.

primjenjivi šerijatski propisi čiji su adresati pojedinac i zajednica muslimana ali ne i oni koji za adresata imaju državu.

Drugo pitanje kojim se ovdje bavimo jeste institucionalizacija Islama u sekularnoj državi. Izvorni i historijski model uređenja odnosa religijskog i političkog autoriteta kod muslimana sve do modernog doba bio je njihovo organsko jedinstvo -*din ve devlet* ("religija i država"). Sekularna država zahtijeva njihovo razdvajanje. Da bi se to postiglo potrebno je da postoji islamski institucionalni okvir različit od države. Takav okvir prve su u muslimanskoj historiji izgradile muslimanske manjine u nemuslimanskim državama. Bosanski muslimani su taj okvir izgrađivali postepeno u post-osmanskom periodu.¹⁰ U doba kada je u BiH važio sistem priznatih vjerskih zajednica (austro-ugarski i jugoslavenski monarhijski period) taj institucionalni okvir je obuhvatao: (1) organizaciju uleme; (2) vakuf; (3) obrazovanje (mearif) i (4) šerijatsko sudstvo. Nakon 1946. godine i ukidanja šerijatskih sudova preostala su prva tri segmenta, s tim što je vakuf oslabio zbog prinudnih mjera nacionalizacije i eksproprijacije koje je provela socijalistička država.

U okviru socijalističke sekularne države i periodu tranzicije došlo je do daljnjeg razvoja u Islamskom institucionalnom okviru. On sada uključuju: (1) muslimanska predstavnička tijela; (2) izvršne grane u upravu; (3) ustavni sud; (4) ulemu; (5) vakuf; (6) obrazovne ustanove; (7) ostale ustanove. Kao osnova u ovom institucionalnom okviru koristi se kombinacija predstavničkog i hijerarhijskog principa. Uočava se da u ovom institucionalnom okviru nema šerijatskih sudova. Teorijski bilo je moguće nakon ukidanja državnih šerijatskih sudova nadležnih za porodične i nasljedne stvari muslimana tu ustanovu transformisati u instituciju sličnu duhovnim, crkvenim ili rabinskim sudovima koji postoje kod drugih religijskih zajednica. Međutim, Islamska zajednica se na takav potez nije odlučila jer je koncept "duhovnog suda" nepoznat muslimanskom historijskom iskustvu. Šerijatski sudovi su tokom historije bili ili državni sudovi ili nisu postojali, kao što pokazuje primjer Republike Turske. Naime, nadležnost duhovnih sudova u slučaju kršćanskih crkava je da sklapaju i razvrgavaju brakove i bave se pitanjima crkvene discipline. Šerijatski sudovi nadležni za personalno pravo muslimana bavili su se vjersko-administrativnim i imovinskim aspektom statusa muslimana, braka, porodice i vakufa. Ukidanje jedne ustanove vanjskom intervencijom pokazalo se lakše prihvatljivom nego njena neizvjesna transformacije.¹¹ Nepostojanje šerijatskih državnih sudova pokazatelj je transformacije šerijatskih normi iz pravnih u vjersko-moralne.

U situaciji kada je došlo do transformacije šerijatskih normi u vjerske i moralne norme muslimana postavlja se pitanje institucionalnog mehanizma za tumačenje i primjenu takvih normi. Prvo, dosadašnje iskustvo pokazuje da se kao potencijalni institucionalni mehanizmi za aktualizaciju islamskih normi koriste: tumačenje propisa (ifta), obrazovanje i odgoj (edeb), savjet (nasihat) i slično. Drugo, moguće je u slučajevima gdje važeći pravni sistem daje mogućnost dispozicije da vjernici na temelju svoje savjesti i slobodnog izbora, koriste šerijatske propise kao alternativu. To bi značilo da se kao potencijalni institucionalni mehanizmi mogu razvijati islamska savjetodavna vijeća za alternativno rješavanje sporova među muslimanima kao što je mirenje (sulh) i arbitraž (tahkim), islamske banke i slično.

Moglo bi se desiti da određeni manjinski muslimanski krugovi u Bosni i Hercegovini zatraže mogućnost primjene šerijatskih propisa u oblasti porodičnog, nasljednog, i vakufskog prava

---

¹⁰ Vidi, Fikret Karčić, *Bošnjaci i izazovi modernosti- kasni osmanlijski i habsburški period* (Sarajevo:El-Kalem, 2004), 122-138.

¹¹ U ovoj instituciji vidi Fikret Karčić, *Šerijatski sudovi u Jugoslaviji 1918-1941* (Sarajevo: Islamski teološki fakultet), 1986.

putem šerijatskih sudova što bi značilo povratak na stanje prije 1946. godine. Ovo bi bilo iluzorno iz više razloga. Prvo, time bi se vratili na koncept muslimana kao religijske manjine koja uživa personalnu autonomiju. Taj model je historijski prevladan i muslimani Evrope danas trebaju novu statusnu paradigmu, a to je puno građanstvo. Drugo, posjedovanje personalne autonomije nije dovoljna garancija za očuvanje islamskog identiteta. Identitet se danas ne može čuvati pravnim sredstvima. Treće, zahtjev za personalnom autonomijom jedne religijske zajednice doprinio bi daljem rastakanju državno-pravog sistema domovine muslimana.

Na kraju bi zaključili da sekularna država dovodi do toga da se u praktikovanju islama, nakon vjerovanja (akaid), legitimnim područjem smatraju vjerski obredi (ibadat) i, u određenom obimu, društveni poslovi (muamelat). To prati adekvatni normativni i institucionalni izraz.

Zaključak

U ovom radu prihvatili smo definiciju sekularne države kao one države koja garantuje pojedinačnu i kolektivnu slobodu religije, odnosi se prema pojedincima kao prema građanima bez obzira na njihovu religiju, nije ustavno povezana ni s kakvom religijom niti nastoji da promoviše ili se miješa u religiju. To je, dakle, „neutralnost s poštovanjem“.

Analizom relevantnih pravnih akata Bosne i Hercegovine ustanovili smo da je naša zemlja pravno prihvatila sva tri elementa definicije sekularne države- princip slobode religije, princip građanstva nezavisan za religiju ili uvjerenje i princip odvajanja religijskih zajednica i države.

Konačno, smatramo da prihvatanje sekularne države bitno utiče na iskazivanje i institucionalizaciju Islama. U pogledu obima iskazivanja Islama, on u sekularnoj državi kakva je Bosna i Hercegovina, obuhvata vjerovanje bez ograničenja i područje islamskog normativnog sistema, ograničeno na oblast vjerskih obreda i društvenih poslova. U ovom posljednjem području šerijatske norme imaju karakter vjersko-moralnih normi. To znači da važi vjerski aspekt normi a ne i njihov pravno-sudski karakter. Institucionalno, takvo mjesto Šerijata u društvu se iskazuje u mehanizmima za tumačenje i primjenu propisa kao što su tumačenje, obrazovanje, odgoj, savjeti, alternativno rješavanje sporova, svjetodavna tijela te alternativne islamske ustanove, kao što su islamske banke.